

Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

08/082

WELLER, Toni – HAIDER, Jutta: Where do we go from here? An opinion on the future of LIS as an academic discipline in the UK = *Aslib Proc.* 59.vol. 2007. 4/5.no. 475-482.p. Bibliogr.

Hogyan tovább? A könyvtár- és tájékoztatástudomány mint felsőoktatási szakterület helyzete és jövője az Egyesült Királyságban

Informatika; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtártudományi kutatás; Tanterv, óraterv

A cikk bemutatja a könyvtár- és információtudomány (LIS) jelenlegi helyzetét és jövőbeni szerepét az Egyesült Királyságban. A szerzők véleménye szerint a helyzetet a következők jellemzik: a kohézió hiánya, a tudományos kutatások szükségességének igazolása a szakmai képzésben való azonnali alkalmazhatóságuk tekintetében, valamint a szakadék az információs szakma és az információtudományi kutatások között. A cikk bevezető gondolatokat közöl ezekről a tényekről. Rövid áttekintést és értékelést nyújt a jelenlegi helyzetről a szerzők nézőpontjából. Pierre Bourdieu tanulmánya alapján az egyetemet, mint hierarchikusan felépített rendszert vizsgálja. Kifejti, hogy meg kell erősíteni az egyetemi LIS-kutatásokat, folytatni kell az elméleti vitákat, és mindennek tükröződnie kell a tananyagban is. Megvizsgálja, milyen tényezők játszanak közre abban, hogy a könyvtár- és információtudományi kutatások milyen helyet foglal-

nak el jelenleg az egyetemi világban. A szerzők vitaindítónak szánták tanulmányukat.

(Autoref. alapján)

08/083

CASTELLUCCI, Paola: Eredita e prospettive per la documentazione in Italia = Boll.AIB. 47.vol. 2007. 3.no. 239-255.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A dokumentáció öröksége és kilátásai Olaszországban

Dokumentáció; Informatika; Terminológia

Lopez Yepes: A dokumentáció fogalma és hatása a szakember- és kutatóképzésre Spanyolországban (= Boll.AIB. 45.vol. (2005.) 3.no. 277-295.p.) című cikkéből kiindulva Bisogno 1980-as dokumentáció-elméleti könyvét (Bisogno, Paolo: Teoria della documentazione, Milano: F. Angeli, 1980) elemezve megállapítja, hogy annak öröksége ma is érvényes. Az alapkérdés ugyanis az, hogy a „dokumentáció” mint fogalom és kifejezés érvényes-e még az adott szakterület megjelenítésére; ha nem, vajon mivel váltható fel a történeti, immár százéves fogalom; és végül is mi a diszciplína kutatási területe?

A „dokumentáció” elemeit nemzetközi (Otlet, 1934) és olasz (Bisogno, 1980) hagyományok fektették le, és az olasz nyelvi hagyomány ma is használja, akár levéltár- vagy könyvtárügyről (-tanról), akár bibliográfiáról van szó. Nemzetközi szinten a kifejezés egyre ritkábban fordul elő, az informatika tudósai a dokumentációs kutatásokat egyre inkább „*information retrieval*”, technológiai megközelítésben adatbank címke alatt tárgyalják, sőt, egyre gyakrabban „*information science*”-ként említik.

Bisogno szerint a dokumentáció „a dokumentumok feltérképezésével, feldolgozásával, köz-

lésével, kutatásával és terjesztésével” foglalkozik, illetve olyan mentális tevékenység, amely a dokumentum fogalmi tartalmát elemzi és interpretálja annak érdekében, hogy meghatározza informatív egységeit, és megfelelő eljárásokkal terjessze azt. Így a diszciplína mindkét – elméleti és gyakorlati – aspektusa látható. Hasonlóan vélekedik Lopez Yepes, aki szerint a dokumentáció kettős természetű, egyaránt van szakmai (professzionális) és elméleti (teoretikus) karaktere. Bisogno, aki idézett könyvét az elméleti aspektusnak szentelte, leszögezi, hogy episztemológiai nézőpontból a dokumentáció rendelkezik mindazokkal az elemekkel, amelyek bármely lehetséges tudomány alapjait képezik: van általános elmélete, terminológiája és saját módszertana.

Az adatbázisok, az „*information retrieval*” és a Net „paradigmájának” megszilárdulása csak technológiai, technikai változás, ami mögött a tartalom azonos maradt; így Bisogno öröksége ma is érvényes. Kétségtelen, hogy ma az internet a legkedveltebb tárgya mindenféle tanulmányoknak, gyakran gyümölcsöző párbeszédet tartva fenn a társdiszciplínákkal, különösen a könyvtártannal, és ugyanakkor befogadva azokat az ösztönzéseket, amiket a multidiszciplináris megközelítés, különösen az úgynevezett „*cultural studies*” kínál manapság.

(Mohor Jenő)

08/084

WELLER, Toni: Information history. Its importance, relevance and future = *Aslib Proc.* 59.vol. 2007. 4/5.no. 437-448.p. Bibliogr.

Az információtörténet jelentősége, relevanciája és jövője

Információ; Könyvtartudomány története; Tanterv, óraterv

Az utóbbi évek egyik legdinamikusabban fej-

lódó tudományterülete az információtörténet. Határterületről lévén szó, nem meglepő, ha a történészek és az információtudománnyal foglalkozó kutatók egyaránt látnak benne fantáziát. Az eredmények publikálásával egyidejűleg azonban természetes módon lángolt fel a vita a kutatási módszerekről, a használt fogalmakról, a jövő útjairól.

Az információ tudományáról, történeti dimenziójáról szóló – az utóbbi 50-60 év során megjelent – munkák többnyire a társadalmi jelenségek és az információ kapcsolatát vizsgálták, hangsúlyosan kezelve azt a kérdést, hogyan változott a társadalmi közeg a végbement fejlődés révén. Az információ története ebben a kontextusban az emberiség és a tudás különböző formái közötti viszony bemutatásával törődött. Markánsan elválik ettől a brit A. Black véleménye, aki az 1800 utáni időszakban afféle ernyőfogalomként alkalmazza azt, beleértve az információs társadalmat, az információmenedzsment történetét, az infrastruktúra vonatkozásait, ugyanakkor kivéve a körből a könyvtártörténetet (ez utóbbit részletesen tárgyalja). Tény, hogy a könyvtártörténet megfoghatóbb, míg az információtörténelem fogalma jóval elvontabb, mert nemcsak arra kísérli meg a válaszadást, hogy mi volt, vagy mi most az információ, de az a mód is érdekli, ahogyan egyes korok az információról gondolkodtak, illetve alkalmazták azt.

Vannak, akik a kiutat a posztmodern történelemtudomány módszereiben vélik felfedezni. Ez az irányzat egyre jobban előtérbe állítja az elmúlt korok hétköznapi emberének gondolkodását, élete során szerzett tapasztalatait. Innen szemlélve a kérdést (és figyelembe véve, hogy a nevetés vagy a félelem kultúrtörténetéről már születtek komoly munkák) egyesek nem tartják lehetetlennek, hogy az információról közgazdasági, politikai, társadalomtörténeti vagy kulturális aspektusában írjanak. Black mindehhez hozza, hogy ezzel akár a modernitás történeti íve is megrajzolható lenne – ha visszanyúlunk egészen a 14-15. századig.

A körvonalazódó módszertani alapvetésnek mindazonáltal nem szabad figyelmen kívül hagynia az információtudományról mostanra széles körben elfogadott nézeteket. Csak így lehet elkerülni azokat a buktatókat, amelyeket a túl szűk körű kutatás, a többi területre oda nem figyelő szemléletmód eredményezhet. Anakronisztikus – bár kétségkívül tetszetős elmélet első hallásra – párhuzamot vonni a 15. és a 20. században végbement technikai fejlődés között, és egyenesen kommunikációs forradalomról beszélni a kora újkorban. Ugyanígy elvetendő, hogyha túlságosan teleologikus fejlődési képet rajzolunk az elmúlt öt évszázad történéseiről. Tekintve, hogy ma sem rendelkezünk általánosan elfogadott, pontos definícióval az információtörténetről, történelmietlen a múlt magyarázata (és vizsgálata) ezzel a módszerrel, fogalomkészlettel. Mindenekelőtt kontextualizálni kell az egyes kifejezéseket, keletkezésük és használatuk idejében vizsgálni azok jelentését és szemantikai viselkedését, és az így létrejött eredmények fényében idővel az információtörténelem – egyébként ígéretes területe – is gazdag és hasznos tudományággá válhat.

(Vasbányai Ferenc)

Terminológia

Lásd 128

Történet

Lásd 84, 103, 137

08/085

LUNA-MORALES, María Elena – COLLAZO-REYES, Francisco: Análisis histórico bibliométrico de las revistas latinoamericanas y caribenas en los índices de la ciencia internacional: 1961-2005 = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 4.no. 523-543.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Közép- és dél-amerikai folyóiratok a nemzetközi tudományos indexekben (1961-2005): történeti és bibliometriai elemzés

Adatbázis; Bibliometria; Felmérés; Folyóirat; Publikálás -tudományos kiadványoké

A nyolcvanas évek elejétől kezdve számos szerzőnél tűnnek fel olyan megállapítások, hogy a harmadik világ (és ide értik Latin-Amerika és a karibi térség országait is) tudományos élete kevésbé van jelen a nemzetközi szinten, hogy folyóiratai és az azokban megjelenő publikációk kevés befolyással vannak a tudomány fejlődésére. Mivel a Science Citation Index 1965, a Social Science Citation Index 1974, az Arts & Humanities Citation Index pedig 1978 óta tartalmazza a szükséges adatokat, azokat csak ki kellett gyűjteni, és meg kellett vizsgálni az adott kérdés szempontjából. Az eredmény szerint 121 folyóirat 45 éven keresztül folyamatosan biztosította a térség jelenlétét az ISI három indexében, 136 021 publikációval. Ezek 68%-a az SCI, 19%-a az SSCI és 13%-a az A&HCI témakörébe vág. A legtöbb (27) folyóirat mezőgazdasági, biológiai és környezettudományi tárgyú, ezt 25 természettudományi, 23 társadalomtudományi, 20 orvosi-biológiai, 16 humán tudományi, 6 klinikai orvosi és végül 4 műszaki és számítástechnikai jellegű követi.

A folyóiratok több mint fele két országból, Bra-

zíliaából (33) és Mexikóból (32) származik, ezeket Argentína (16) és Chile (10) követi. A 121 címből 69 (57%) élő, 43% megszűnt az adott periódusban, 11 folyóirat változtatott címet, és kettő indult újra. A folyóiratok 38%-a a hetvenes években indult, jelentős még a kilencvenes és a nyolcvanas évek új címtermése (19 ill.18%). A folyóiratok átlagéletkora országonként változó, 17 év (többek között) a chilei, venezuelai, kubai, míg legrövidebb (13 év) a mexikói lapok átlaga, a 121 lapra vonatkozó átlagéletkor 15 év. A „legöregebb” egy 1967-ben indult, ma is élő argentin orvosi folyóirat.

Az indexekbe felvett publikációk száma szerint átlagosan folyóiratonként 1124 tanulmány, évente folyóiratonként 73 került be az ISI indexeibe. A 69 élő folyóirat 2005-ös évfolyamából ezek szerint kb. ötezer publikáció szerepel az indexekben, ami a térség teljes tudományos publikációs termésének egyhatoda. A mezőgazdasági, biológiai tárgyú folyóiratok 2004-ben számított impakt faktorának folyóiratonkénti átlaga 0,259, az orvosi-biológiaiaké 0,192, a természettudományiaké 0,445, a műszaki, számítástechnikaiaké 0,159, a klinikai orvosiaké 0,197, végül a társadalomtudományiaké 0,125.

Az ISI indexeiben megjelenő latin-amerikai és karibi folyóiratok folyamatosan növekvő mennyisége, és az a tény, hogy a mindenkori élő összes folyóirat több mint felét feldolgozzák az indexek, azt mutatja, hogy a térség tudományos teljesítménye jelen van a nemzetközi tudományos kommunikációban.

(Mohor Jenő)

08/086

NAVARRETE-CORTÉS, José – FERNÁNDEZ LÓPEZ, Juan Antonio [et.al.]: Recursos informativos en la web: aplicación de técnicas bibliométricas para medir su uso = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 4.no. 492-502.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Bibliometriai technikák alkalmazása hálózati információforrások használatának mérésére

Bibliometria; Hivatkozás; Honlap; Portál; Matematikai módszerek

Az utóbbi évtizedben azok az információs szolgáltatások, amelyek a webet kommunikációs csatornaként használják, alapvető tájékozási eszközökké váltak. Egyre nagyobb tehát az igény az elektronikus címtárak összeállítását elősegítő technológiák iránt. Ezek közé tartozhat a tárgyköri portálok tartalmának összeállítását segítő módszer, amely bibliometriai elvek alapján könnyíti meg az interneten elérhető források kiválasztását.

A „webszajtokat” folyóiratcikkeknek, a látogatásokat (kapcsolódásokat) hivatkozásoknak tekintve (lefordíthatatlan szójátékkal) a *citation* helyett a *sitation* mennyiségét számolva a bibliometria módszerei alkalmazhatók. Ezek szerint $N.^{\circ} Sitations_{web} = \sum U_{Link}$ a web impakt faktor pedig $WebIf = \frac{\sum X_{Web}}{\sum Y_{Web}}$ hányadosa, ahol U_{Link} az adott egyetem szerverére való bejelentkezések száma, X_{Web} az egyetemi szerveren található oldalakra való bejelentkezések száma, Y_{Web} pedig a szerver által nyújtott oldalak mennyisége (természetesen csak a honlapon keresztül elérhető oldalakról van szó). A súlyozott hivatkozás (*referenciación ponderada*, tehát RP) az $RP_{Web} = N.^{\circ} Sitations * WebIf$ képlettel számolható ki.

A spanyol egyetemi könyvtárhálózat (*Rebiun*) segítségével 48 egyetemi könyvtár honlapját vizsgálták meg, és 10 650 szerverhez tartozó 22 082 külső forrást találtak. A magzónát 289 szerver (2,7%) alkotja, ahol az RP 34%-a koncentráldódik. Az első zónában a szerverek 20%-a az RP 71,5%-át adja. Összegzésként megállapítható, hogy Bradford szóródási törvénye, ha nem is alkalmazható formálisan a web információforrásainak világában, mégis érvényes modellnek látszik a források sűrűsége szerinti zónák meghatározására, és ezáltal az elektronikus források kiválasztásának segítésére. Szükség van további vizsgálatokra, a módszer kipróbálására más források körében is, és hangsúlyozandó, hogy ez a módszer csak egyike lehet a forrás-

válogatásnak, ahol a keresőgépek alkalmazása és a már működő tárgyköri portálok tanulmányozása legalább olyan fontos, nem is szólva a források értékelésének hagyományos módjáról (ahol a hozzáférhetőségtől a lefedésig, a használhatóságtól a megbízhatóságig számos szempont vétetik figyelembe).

(Mohor Jenő)

08/087

DE ROBBIO, Antonella: Analisi citazionale e indicatori bibliometrici nel modello Open Access = Boll.AIB. 47.vol. 2007. 3.no. 257-289.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Hivatkozás-elemzés és bibliometriai mutatók az Open Access modell esetében

Bibliometria; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség

A tudományos kutatások értékelésének egyik közismert eszköze a bibliometria, amely matematikai és statisztikai technikákat alkalmaz a publikációk eloszlási mintáinak elemzésére, és azoknak a tudományos kommunikációra való hatásuk, befolyásuk feltárására.

A bibliometriai mutatók egyike az impakt faktor (IF), noha nem az egyetlen, melyet vonatkoztatási pontként az ISI ajánl. A bibliometriai módszerek kiterjesztése a világhálóra webometria néven vált közismertté, és a WIF (*Web Impact Factor*) számítás ma már általános gyakorlatnak mondható. Különösen a nyílt hozzáférés (*open access* – OA) világában terjed több új kezdeményezés és projekt, amelyek a bibliometria eszköztárból merítve vizsgálják a hagyományos IF alternatíváinak lehetőségét, mint pl. az *Eigenfactor*, a *Hirsh-index* és annak változatai.

Míg a hatástényező a szerzők által produkált mutató, van egy olyan mutató is, amit az olvasók hoznak létre: ez a bibliometriai indikátorok új generációjához tartozó használtsági tényező

(usage factor – UF), amely kiegészítheti – de nem helyettesítheti – a hagyományos, vagy alternatív impakt faktor mutatókat. Ahhoz persze, hogy komoly elemzéseket lehessen e téren végezni, meg kell szervezni a kapcsolódási (log) adatok gyűjtését, és el kell terjeszteni a megfelelő statisztikai szabványokat és a használati adatok mérésének szabványos módszereit. Ami

még figyelembe veendő – és amiről széles körben folyik a vita – az a vélekedés, hogy a szabadon hozzáférhető publikációt feltehetőleg többen olvassák, és valószínűleg több hivatkozást is kap. Kérdés tehát, hogy az OA terjedésével új jelentést kapnak-e az idézési és a használati mutatók.

(Mohor Jenő)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

08/088

LOR, Peter Johan: Libraries in times of open access = Inf.Serv.Use. 27.vol. 2007. 4.no. 193-205.p. Bibliogr. 37 tétel.

A könyvtárak és a nyílt hozzáférés

Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség; Megőrzés

A kifejezés maga nem új keletű a könyvtárügyben: nem is olyan régen még azt jelentette, hogy az olvasók hozzáférhetnek a (szabad)polcos állományhoz. Újabban pedig azt a tendenciát értik alatta, amely – általában valamennyi tudományterületen tapasztaltakkal párhuzamosan – az egyre nagyobb mértékű hozzáférés biztosításával keresi a potenciális használók kegyeit. Definiálni több ízben is megpróbálták (így az *Open Access Initiative*, az *eIFL-IP szerzői jogi kézikönyvében*, vagy a *Bethesda* és a *Berlin Nyilatkozatokban*). Az említett fórumokon egyetértettek a szerzők vagy a jogdíj tulajdonosai által mindenkinek szabadon, visszavonhatatlanul, világméretben, állandó jogot biztosító hozzáférésben a dokumentumok használatára, másolására, terjesztésére. Körébe vonja a művek

kiegészítésekkel ellátott teljes anyagát, standard elektronikus formátumban azonnal a publikálás után elhelyezve legalább egy online tárhelyen, amelynek kezelője akadémiai intézet, tudományos társaság, kormány szerv, vagy egyéb szervezet lehet.

A tárolóhelyeknek két típusa van: a nyílt hozzáférésű archívum (*open access archive*), amelyek nagy része egyetemek, kutatóintézetek fenntartásában létezik (*institutional repositories*), és már megjelent cikkek másolatait, illetve doktori disszertációkat, kézikönyveket, oktatási segédanyagokat, ún. „szürke irodalmat” tartalmaz. Ezek száma ma kb. 800. Ugyanakkor a *Directory of open access journals* az online publikált, ingyenes kb. 2500 folyóirat 125 ezer cikkének anyagát teszi hozzáférhetővé, alternatív üzleti modell alapján működve.

Három ok siettette az *open access* jelenség elterjedését. Az első (mint majdnem mindenben) az anyagi tényező: a spirálisan emelkedő árak nem kímélik a folyóirat-kiadást sem, hiszen 1975-1995 között a nyomtatott lapok árai 2-3-szorosukkal nőttek az infláció mértékéhez képest. A következmény nem maradt el, és a legtöbb helyen drasztikusan csökkentették az előfizetéseket. Ráadásul a digitális megosztottság egyre mélyíti a világ fejlett és fejlődő országai közötti szakadékot. Másodikként a